

Kinas turbulente historie

Anders C. Sjaastad

Kina er et av verdens eldste riker og kan regne sin sivilisasjon minst 5000 år tilbake. Kina ble samlet til ett rike under keiser Qin Shihuang (Qin-dynastiet 221–206 før Kr.). Siden har landområdet variert i størrelse, og landet har skiftet mellom å være sterkt og svakt i forhold til omgivelsene. Kina har opplevd tallrike kriger, borgerkriger og fremmede okkupasjoner. Det overordnede mål for kinesiske ledere blir derfor gjerne å sikre ro og stabilitet innenlands. Dette fordrer vennligsinnede naboer og ikke-truende internasjonale omgivelser. Kinas turbulente historie, og alt som er skapt gjennom en rivende økonomisk utvikling de siste tiårene, tilsier en politikk som vektlegger det trygge framfor det risikofylte. Dette gjelder både nasjonalt og internasjonalt.

- Hva er viktigst i kinesisk utenrikspolitikk?
- Hvordan står Kina seg med de viktigste aktørene i omverdenen?
- Hvilke problemer finnes, innenlands så vel som utenlands?

For Folkerepublikken Kina er Taiwan-spørsmålet overordnet alle andre utenrikspolitiske utfordringer. Riktignok anser kineserne selv forholdet til Taiwan for å være et innenrikspolitisk anliggende, men for omverdenen er dette en av de farligste konfliktene som finnes. Kina betrakter Taiwan som en del av sitt territorium

selv om øya snaut nok har vært under kinesisk styre på over 100 år. Etter at Hongkong (fra Storbritannia) og Macao (Portugal) ble tilbakeført, er det bare Taiwan som mangler før Kina igjen er samlet.

Inntil nylig var Kina påfallende mer avslappet i Taiwan-spørsmålet enn for bare få år siden. Hovedårsaken er at Taiwan blir stadig mer integrert i fastlands-Kinas økonomi med den økte avhengigheten som følger av det. Mens Kina fortsetter veksten i sitt bruttonasjonalprodukt (BNP) – rundt 9% selv i 2003 med de tilbakeslag som SARS-epidemien representerer – har Taiwans økonomi vært i vanskeligheter siden asiakrisen i 1997–98. I senere år har Taiwan forsøkt å bøte på dette ved hjelp av storstilte investeringer på fastlandet. I dag er taiwansk kapital inne i titusener av bedrifter i Kina, og minst 250 000 taiwanske borgere er bosatt på fastlandet. Kinesiske myndigheter og taiwanske forretningsfolk har i en tid ønsket å åpne direkteruter mellom Taiwan og fastlands-Kina for å lette de økonomiske forbindelsene og dermed spare kostnader. Men Taiwan har satt seg på bakbeina når det gjelder å effektivisere kontakten.

Kina har gang på gang forsikret at landet vil vise stor fleksibilitet overfor Taiwan når det gjelder tidsplan og form for gjenforening. Taiwan må imidlertid akseptere formelen «ett Kina, to systemer». Det betyr at Taiwan skal kunne beholde sitt kapitalistiske system så sant øya godtar å være en del av Kina. Men dersom Taiwan skulle erklære seg uavhengig og forsøke å bli anerkjent som et selvstendig land, er Kina beredt til å ta alle midler i bruk – også militære – for å forhindre dette. Taiwan, som i løpet av det siste tiåret har utviklet seg til å bli et virkelig demokrati, skal ha presidentvalg 20. mars 2004.

Hvorfor ser Kina på forholdet til Taiwan som et innenrikspolitisk anliggende?

Beijing – like ved Den himmelske freds plass.

En overveldende og langvarig økonomisk vekst er i ferd med å endre mye i Kina. Bidrar veksten til større enhet i dette giganttriket på mer enn 9 km² og rundt 1300 millioner innbyggere?

Foto: WHO – Verdens helseorganisasjon



Kinas turbulente historie



Drøft hvordan Kina og USA kan være partnere og konkurrenter på samme tid.

President Chen Shui-Bian søker gjenvalg og har foreslått å arrangere en folkeavstemning samme dag som presidentvalget. I formen skal denne dreie seg om å stemme over hvorvidt Kina er en militær trussel mot Taiwan og behovet for å styrke øyas forsvar. Presidentens hensikt er åpenbart å styrke sine sjanser for gjenvalg. Ifølge meningsmålinger regner stadig færre taiwanesere seg som kinesere – de betrakter seg først og fremst som taiwanere. Lederne i Beijing derimot betrakter folkeavstemningen som et første skritt mot uavhengighet for Taiwan. I de siste måneder har derfor Kinas statskontrollerte presse gått til voldssomme angrep på forslaget om folkeavstemning og mot president Chen personlig.

USA – partner eller konkurrent?

Hvordan har Kina og USA fått felles interesser i kampen mot terrorismen?

Selv om det sjelden sies i klartekst, er forholdet til USA svært viktig for kineserne. Etter en periode med flere alvorlige konflikter mellom de to landene er forholdet nå godt. Under president Bill Clinton ble begrepet «strategisk partnerskap» lansert for å beskrive et ønske om samarbeid med Kina selv om det aldri ble noen langvarig strategi. Da president Bush kom til makten ble isteden begrepet «strategisk konkurrent» lansert. Dette satte kineserne liten pris på, og begrepet ble etter hvert lagt på hylia. Men framfor alt kom terrorangrepene mot New York og Washington den 11. september 2001 til å endre atmosfæren mellom de to landene til det bedre igjen. De kinesiske lederne var raskt ute med sympati og støtte til USA i kampen mot internasjonal terrorisme. Beijing var også snar med å definere den muslimske motstanden i Vest-Kina som en del av den internasjonale terrorismen. Etter 11.09. forstummet USAs kritikk av Kinas behandling av de muslimske «opprørerne».

Samtidig legger ikke kineserne skjul på sin irritasjon over «toneangivende kretser» i Washington som motarbeider de gode forbindelsene til Kina og ser landet som en framtidig militær trussel. Tradisjonelt har forholdet til Kina vært et omdiskutert tema i amerikansk politikk og ikke minst når det stunder til presidentvalg. Mang en amerikansk presidentkandi-

For mer politiske forhold i Kina: se HHD 2002-2003: 12

dat har kritisert den sittende presidents Kina-politikk enten det gjelder Taiwan-spørsmålet, menneskerettighetsspørsmål eller handelspolitikken overfor Kina. I den pågående presidentvalgekampen har Kina-politikken foreløpig ikke vært direkte berørt. Men tapet av hundretusenvis av amerikanske arbeidsplasser som følge av blant annet billig vareimport fra Kina, kan bli et hett valgkamptema. Mange amerikanere tror dessuten at Kina på sikt kan bli en alvorlig utfordrer og trussel mot amerikanske interesser når det gjelder makt og innflytelse i Asia og stillehavsområdet. Kineserne avviser at Kina vil true USA militært på noe tidspunkt, men understreker i samme åndedrag at forholdet er avhengig av USAs politikk, først og fremst i Taiwan-spørsmålet.

Kina protesterer mot storstilte våpensalg til Taiwan, blant annet avansert etterretnings-, informasjons- og kommunikasjonsteknologi. Kineserne har imidlertid merket seg at Bush-administrasjonen har tatt et skritt tilbake i sin støtte til president Chen og nå understreker sin tilslutning til den såkalte «ett Kina-politikken». Spesielt har de kinesiske lederne verdsett at USA advarte president Chen mot å iverksette ensidige tiltak som kunne endre status quo, jf. forslaget om folkeavstemning og om en ny taiwansk grunnlov. At USAs advarsel kom etter en kinesisk appell om å gripe inn overfor Taipei, er særlig interessant i lys av at Kina hele tiden har fastholdt at Taiwan-spørsmålet er et internt kinesisk anliggende. Taiwan håper dette innebærer at Beijing nå er mer villig enn tidligere til å benytte diplomatiske kanaler.

Kinas nedtonte kritikk av amerikansk politikk må ses mot det omfattende økonomiske samkvemmet med USA. Dette er nemlig avgjørende for Kinas modernisering. Selv om landets samhandel med landene i Øst- og Sørøst-Asia vokser raskt, er USA det overlegent viktigste eksportmarkedet for Kina. I 2002 kom langsiktige utenlandsinvesteringer i Kina opp i mer enn 50 milliarder dollar – en vesentlig del fra amerikanske selskaper. De totale langsiktige utenlandsinvesteringene i Kina er ti ganger større enn de tilsvarende i India. Utenlandske selskaper etablerer fabrikker i Kina – jf. lave lønninger og produksjonskostnader – og betjener sine hjemmemarkeder og det globale markedet derfra, noe som kommer forbrukerne til gode. Det amerikanske handelsunderskuddet med Kina var ca. 150 milliarder dollar i 2003. Den amerikanske forbrukergiganten Wal-Mart sto alene for 10% gjennom sine produksjonsanlegg i Kina. Ifølge økonomer fører investeringene i Kina til at prisstigningen i USA blir lavere. Mange amerikanske politikere er derimot kritiske til det store handelsunderskuddet med Kina og truer med mottiltak som skal begrense den kinesiske eksporten til USA. Kinesiske myndigheter er klar over faren og forsøker å redusere overskuddet, blant annet gjennom økte offentlige kjøp i USA.

Kinas turbulente historie

Gjør greie for de sentrale spørsmålene i Kinas forhold til

- Russland
- India
- Japan

Hvordan er Kina både et u-land og en politisk, økonomisk og militær stormakt?

Forholdet til Russland

Aldri har forholdet til Russland vært bedre enn nå, sier kineserne. Striden mellom Mao og Khrusjtsjov, men også mellom Mao og Stalin, blir nevnt som eksempler. Offisielt er de to landene nå «strategiske partnere» og konsulterer hverandre hyppig blant annet i jevnlig toppmøter. I FNs sikkerhetsråd inntar de ofte samme standpunkt selv om Kina holder en lavere offentlig og diplomatisk profil.

Under overflaten er det ikke fullt så idyllisk. Kina nærer en frykt for at Russland skal prioritere forholdet til USA og Europa på bekostning av Kina. Denne frykten vil kineserne ikke innrømme offentlig. Men de erkjenner at Russland spiller en underordnet rolle som handelspartner og at samhandelen bare er en brøkdel av Kinas handel med USA. I virkeligheten er det bare innenfor våpeneksport at Russland spiller en større økonomisk rolle for Kina. Og selv der vil kineserne sannsynligvis bli mer selvforsynte over tid. Etter hvert som Kina styrker sin maktpolitiske stilling i Asia, kan Russland på tross av de økonomiske gevinster, få betenkeligheter med å ruste opp en mulig militær konkurrent. Kina på sin side kan se fordelene med å frigjøre seg fra Russlands monopolstilling som militær leverandør.

Kina påpeker tidvis at Sibir er tynt befolket og at det derfor burde være i russisk interesse å utvikle samarbeidet der. For Russland kan slike ønsker fortone seg som et skrekksenario. Muligheten for at stadig færre russere i Sibir skal etterlate et tomrom som så befolkes av kinesere, nærer heller opp under frykten for den «gule fare» som ligger solid forankret i den russiske folkesjelen. Offisielt legger begge land isteden vekt på at den langvarige striden (kamphandlinger på 1960-tallet) om den felles grensen er løst. Onde tunger vil imidlertid ha det til at det under overflaten fortsatt finnes uenighet om enkelte vanskelige grensdragninger.

Forholdet til Japan

Kina har fortsatt et motsigelsesfylt forhold til Japan. På den ene siden er samhandelen større enn noensinne, og japanerne investerer i Kina som aldri før. På den andre siden klarer de to landene fortsatt ikke å normalisere sine øvrige forbindelser. Kina klager over at Japan er uvillig til fullt ut å erkjenne sitt historiske ansvar overfor Kina. Kina forventer en passende unnskyldning for Japans okkupasjon av og grusomheter mot Kina i 1930- og 1940-årene. Særlig blir Japans massakre av sivile i Nanjing hyppig trukket fram.

Japan får seg ikke til å be om unnskyldning på en fullgod måte for sine misgjerninger overfor Kina på tross av flere halvhjertede forsøk de siste ti år. Japan har riktignok uforbeholdent beklaget sin framferd overfor Sør-Korea, men mener at det lange kolonistyre av Korea står i

en annen stilling enn krigen med Kina. Japans statsminister Koizumi ønsker tilsynelatende å forbedre forholdet til Kina, men hans jevnlig besøk til Yasukuni-helligdommen der flere av de dømte japanske krigsforbryterne ligger gravlagt, sperrer effektivt for en normalisering.

Kina er mistenksom overfor det utvidede forsvarssamarbeidet mellom Japan og USA. Det gjelder særlig prosjektet om å samutvikle et taktisk antiraketforsvar og utvide Japans «selvforsvarsoppgaver» til å omfatte patruljering i farvann fjernt fra de japanske strender. Den merkbare kinesiske bekymring for at japansk «militarisme» skal gjenoppstå, er neppe bare ledd i en pågående verbal strid mellom de to land.

Forholdet til India

Under den kalde krigen var forholdet mellom Kina og India svært dårlig. I 1962–63 utkjempet de til og med en krig om noen omstridte høyfjellsområder – en krig som India tapte. Siden har Kina behersket de omstridte grenseområdene. I hele denne perioden var Kina nærmest alliert med Indias hovedfiende Pakistan. India var nøytralt og en lederstat i den «alliansefrie bevegelsen», men hadde likevel et nært forhold til Sovjetunionen. Da India demonstrerte at landet var blitt en atomkraft gjennom prøvesprengningene i 1998, erklærte den indiske forsvarsministeren at de indiske atomvåpene var myntet på trusselen fra Kina.

I de siste par årene har det oppstått et tøvær i forholdet Kina–India. Kina har inntatt større avstand til Pakistan og dermed muliggjort en tilnærming til India. India har åpnet for nærmere diplomatiske forbindelser blant annet gjennom offisielle besøk i de to hovedstedene. India har dessuten sett med misunnelse på Kinas dramatiske økonomiske utvikling og tatt etter kinesiske reformer for å tiltrekke seg utenlandske investeringer. India ser nå ut til å ha slått seg til ro med den kinesiske «okkupasjon» av de omstridte fjellområdene. Samtidig aksepterer Kina stilltiende Indias annektering av det tidligere kongedømmet Sikkim (1975) som Indias 22. delstat.

Både u-land og stormakt

De kinesiske lederne legger i dag stor vekt på de gode forbindelsene landet har til omverdenen og gir inntrykk av stor selvsikkerhet overfor framtiden. Framtidsoptimismen ble styrket av den vellykte gjennomføringen av Kinas første bemannede romferd høsten 2003.

Stoltheten over å være verdens tredje romfartsnasjon (og før Japan) er åpenbar. Interessant nok betoner kineserne at Kina er det første utviklingsland som har klart å sende et menneske ut i rommet. Det siste poenget understreker at Kina omtaler seg som et utviklingsland når det passer (og økonomisk og sosialt er det riktig). Samtidig er lederne seg bevisst landets rolle som stormakt og nærmest global aktør.

Kinas turbulente historie



Som vetomakt i FNs sikkerhetsråd har Kina også høynet sin profil i internasjonale konfliktspørsmål selv om landet fortsatt konsentrerer seg om sin rolle i Asia. I det siste året har Kina mekket i konflikten om Nord-Koreas atompolitikk, en innsats som spesielt USA har visst å verdsette. Inntil for få år siden sto Kina i opposisjon til

det internasjonale system. I dag opererer landet stort sett innenfor de internasjonale regelverkene, senest som nytt medlem av Verdens handelsorganisasjon (WTO).

Interne forhold

Kinas rivende økonomiske utvikling siden 1980, med en årlig vekst i bruttonasjonalprodukt på 8–10%, har frambrakt en raskt voksende middelklasse i de rike kystprovinserne. På tross av økonomisk vekst også i de fattigere provinsene i innlandet og i Vest-Kina, øker den indre sosiale og økonomiske spenningen på grunn av den voksende velstandskløyften. Blant landets 7–800 millioner bønder er fattigdommen fortsatt stor, og mange titalls millioner søker hvert år til byene og de rike kystprovinserne på jakt etter bedre betalte jobber. Dersom Kina skal kunne skaffe arbeid til folk som flytter fra landsbygda, de som blir arbeidsløse når statsbedrifter legges ned og til de nyutdannede ungdommene, må Kina hvert år skape 12–15 millioner nye arbeidsplasser. Disse gigantoppgavene krever en årlig vekst i økonomien på 7%, ifølge kinesiske anslag. Men selv om vekstmålene skulle bli nådd, er problemet å få styrt mer av investeringene og dermed veksten til de fattigere provinser. Den politiske viljen til å klare dette er nok i noen grad til stede, blant annet gjennom store statlige investeringer for å bedre transportforbindelsene mellom innlandsprovinserne og de rike delene av Kina. Derimot er det ikke lett å styre utenlandsinvesteringer i en forholdsviss beinhard markedsøkonomi selv om systemet offisielt kalles «sosialistisk markedsøkonomi» eller «markedsøkonomi med kinesiske kjennetegn».

Den voldsomme økonomiske veksten i Kina har medført en rekke problemer som landet vil slite med i årevis framover. Særlig er miljøproblemene omfattende. Luftforurensningen i en rekke store industribyer er av verdens verste. I deler av Nord-Kina sprer ørkenen seg til områder som tidligere var produktive, både på grunn av hensynsløs skoghogst og vannmangel. Og utbredt nydyrking sammen med den intensive skoghogsten har forverret virkningen av den årlige flommen i de store elvene (Den gule elv og Yangtse). Som følge av dette drukner tusenvis av mennesker år om annet – mange flere enn før. Nå forsøker myndighetene å bøte på problemene, blant annet ved å sette flere hundre tusen tømmerhoggere til å

plante skog. I kjølvannet av den enorme økonomiske veksten øker også den sosiale uroen og kriminaliteten.

Kinas energibehov

Foruten behovet for velutdannet arbeidskraft og moderne infrastruktur er den sterke veksten avhengig av tilstrekkelig tilgang på energi, og her har landet et alvorlig problem. Veksttakten i kinesisk økonomi kan gi en pekepinn på omfanget av problemet: I 1988 var Kinas økonomi halvparten av Sovetunionens, i 1996 var den dobbelt så stor som Russlands, og i dag er den verdens nest største etter USA og like stor som den amerikanske økonomien var i 1989. Siden 1992 har Kina ikke vært selvforsynt når det gjelder energi. I 2005 vil Kina måtte importere 35% av sitt olje- og gassforbruk, og i 2020 vil oljeimporten ha økt til 60%. Foruten å forsøke å sikre seg oljeleveranser fra Sentral-Asia ved å investere i området, har Kina forhandlet i ti år om en rørledning fra Sibir til det nordøstlige Kina. Samtidig har Japan ønsket å sikre seg russisk olje gjennom en alternativ rørledning. Hovedproblemet for russerne er at det per i dag ikke er funnet tilstrekkelig olje i Øst-Sibir til å forsyne begge rørledningene. Tilsynelatende forsøker Russland nå å få de to landene til å betale for å lete etter og utvikle nye oljefelter i Øst-Sibir. På kort sikt ser det ut til at Japan vil vinne kampen om Sibir-oljen på tross av de politiske problemer det vil skape for Russland i forholdet til Kina. Uansett vil Kina måtte konkurrere med Vesten om oljeleveranser fra Midtøsten, Afrika og Latin-Amerika (Venezuela), med de muligheter for konflikter som ligger i dette.

Norge og Kina

I likhet med andre vestlige land har Norge økt sitt samkvem og sin samhandel med Kina vesentlig i de siste ti årene. Norske bedrifter har investert og etablert seg i Kina.

Landet er et stadig viktigere marked for norsk fiskeeksport, og mye av norsk fiskeforedling foregår i Kina. Her er det grunn til å merke seg at Kina er verdens største fiskerinasjon med oppdrett 67 ganger større enn den norske i volum. Norge importerer stadig flere billige varer produsert i Kina. Denne importen har nærmest ført til prisnedgang her til lands og i sin tur bidratt til dagens lave rentenivå. Også når det gjelder forskning og utdanning er det i dag nært samarbeid mellom de to landene. På det politiske plan blir forbindelsene stadig utviklet, blant annet gjennom hyppige, gjensidige besøk. Således blir også den norske hverdag i stigende grad påvirket av utviklingen i Kina.

Alle arbeidsoppgaver og nettadresser:
se under.

Fra den kinesiske landsbygda. Der bor fortsatt 7–800 millioner kinesere, mange av dem fattige. Samtidig er rundt 100 millioner «underveis» mot en mer urban tilværelse. Hvordan er dette en kjempetviftding for myndighetene?

Foto: WHO – Verdens helseorganisasjon

Hvilke indre og ytre faremomenter er forbundet med den voldsomme veksten i Kina?

Hvorfor ser mange norske fiskeeksportører seg tjent med å bearbeide norsk fisk i Kina?

Anders C. Sjaastad
er tilknyttet Norsk Utenrikspolitisk Institutt